

PRZECIWDZIAŁANIE NIEPRZYSTOSOWANIU SPOŁECZNEMU W SYSTEMIE SOS WIOSKI DZIECIĘCE

MIRONA OGRYZKO-WIEWIÓROWSKA

ABSTRACT. Ogryzko-Wiewiórowska Mirona, *Przeciwdziałanie niedostosowaniu społecznemu w systemie SOS Wioski Dziecięce* (Counteracting social maladjustment in the SOS Children's Villages System). *Obrazy życia rodzinnego z perspektywy interdyscyplinarnej. Roczniki Socjologii Rodziny, XVII, Poznań 2006*. Adam Mickiewicz University Press, pp. 277-296. ISBN 83-232-1690-8. ISSN 0867-2059. Text in Polish with a summary in English.

Mirona Ogryzko-Wiewiórowska, Instytut Socjologii Uniwersytetu im. Marii Skłodowskiej-Curie (Institute of Sociology Maria Skłodowska-Curie University), ul. Langiewicza 6a, 20-032 Lublin, Poland.

Przemiany społeczno-polityczne ostatnich kilkunastu lat przyniosły w naszym kraju nowe podejście do instytucjonalnych form opieki nad dzieckiem osieroconym i opuszczonym. Zwieńczeniem stały się prace dotyczące reformy systemu opieki nad dzieckiem i rodziną. Z jednej strony mamy decentralizację decyzji z przekazaniem odpowiedzialności za ich realizację jednostkom samorządu terytorialnego, a z drugiej indywidualizację opieki i jej różnorodność – w zależności od konkretnych warunków – form¹. Istnieje przez to większa swoboda w poszukiwaniu możliwych do realizacji rozwiązań, a tworzone wielofunkcyjne placówki stanowią realną próbę przełamania słabości systemu instytucjonalnego dominującego jeszcze do niedawna w Polsce.

W niniejszym opracowaniu pragnę dokładniej przyrzeć się koncepcjom opieki nad dzieckiem, realizowanym w systemie „SOS Wioski Dziecięce”, do którego poza wioskami należą jeszcze inne elementy². Czynię to z myślą, iż

¹ Por. M. Kaczmarek, *System opieki – szanse i zagrożenia*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2000, nr 1, s. 10; E. Kantowicz, *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Wyd. UWM, Olsztyn 2001.

² Do analizy wykorzystuję kategorię pojęciową systemu, jakkolwiek nazwy dotyczą wiosek dziecięcych. Centralnym elementem tego systemu pozostaje wioska. Z czasem zostaje ona jednak obudowana innymi elementami instytucjonalnymi funkcjonalnie powiązаныmi z nią, tworzonymi do rozwiązywania pojawiających się nowych problemów. Każda instytucja pozostaje autonomiczną jednostką, z wyraźnie określoną funkcją w systemie.

zarówno pewne wzory uniwersalne – wypracowane w ramach Międzynarodowego Stowarzyszenia SOS Kinderdorf International, jak i wątki specyficzne dla polskich warunków warte są dokładniejszej analizy i propagowania. System ten nie należy do dobrze rozpoznanych w Polsce. Stereotypowe przekonania wyraziła E. Kozdrowicz, podsumowując krótkie omówienie idei wiosek dziecięcych – „getto czy raj”³. Warto zwłaszcza bliżej przyjrzeć się rozwiązaniom zabezpieczającym dziecko od momentu wejścia w system opieki po usamodzielnieniu w wieku dorosłym, ponieważ w pełni spełniają one warunki sformułowane przez Marię Kolankiewicz we wstępie do wyżej wspomnianej pracy zbiorowej „zachowanie ciągłości w wychowaniu dziecka oraz poszanowanie jego tożsamości”⁴.

HISTORIA WIOSEK DZIECIĘCYCH SOS

Wioska Dziecięca SOS jest specyficzną zinstytucjonalizowaną formą rodzinnej opieki nad dzieckiem, które pochodzi z rodziny dysfunkcyjnej lub wskutek utraty (np. tragiczna śmierć) obojga rodziców. Początki prób wychowywania sierot w rodzinnych formach opieki, a nie w sierocińcach, sięgają XVIII wieku. Związane są z filantropijną działalnością Szwajcara – Jana Henryka Pestalozziego (1746-1827)⁵. Jego kontynuatorzy w latach 30. XIX w. tworzyli wspólnoty rodzinne dla sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej w Szwajcarii, Niemczech i Francji⁶. Rozwiązania te znalazły zwolenników w wielu krajach. Lidia von Wolfring zaproponowała w 1899 r. formę opieki, w której bezdzietni małżonkowie przejmowali pieczę nad grupą 10-12 dzieci w wieku do 14 lat. Pomoc materialną oraz mieszkanie miało zapewniać powołane w tym celu stowarzyszenie⁷. Również w Polsce podejmowane były takie inicjatywy. W okresie międzywojennym i wczesnym powojennym Kazimierz Jeżewski – pedagog i działacz społeczny – aktywnie propagował ideę „gniast sierocych” oraz „wiosek kościuszkowskich” organizowanych w środowisku wiejskim⁸.

Pierwsza wioska we współczesnym sensie powstała w Trogen w Szwajcarii w 1944 r. Na świecie znana jest jako „Wioska Dziecięca Pestalozziego”, choć pomysłodawcą był szwajcarski filozof Robert Corti. Na bazie wspólnej kuchni

³ System opieki nad dzieckiem opuszczonym (1945-1998), [w:] M. Kolankiewicz (red.), *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*, WSiP S.A., Warszawa 1998, s. 41.

⁴ *Zagrożone dzieciństwo ...*, s. 6

⁵ M. Łobocki, *Wioska dziecięca w Biłgoraju*, UMCS, Lublin 1975, s. 23-24.

⁶ J. Radwan-Pragłowski, K. Frysztacki, *Spoleczne dzieje pomocy cztowiekowi: od filantropii greckiej do pracy socjalnej*, BPS, Interart, Warszawa 1996, s. 198.

⁷ U. Kusio, *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*, UMCS, Lublin 1998, s. 18.

⁸ Por. m.in. E. Kozdrowicz, *System opieki nad dzieckiem opuszczonym ...*, s. 12.

małżeństwa posiadające własne potomstwo opiekowały się przyjętymi na wychowanie dziećmi w oddzielnym domku. Słabością tej formy opieki były częste zmiany rodziców, którzy swoje oddanie dzieciom traktowali jako rozwiązanie przejściowe⁹.

Twórcą idei „Wioska Dziecięca SOS” (SOS Kinderdorf) jest Hermann Gmeiner – austriacki pedagog i pediatra. U podstaw jego koncepcji legło zainteresowanie losem dzieci osieroconych w wyniku wojny. Skrót „SOS” pochodzi od łacińskiej nazwy utworzonego przez H. Gmeinera Towarzystwa Społecznego Dzieło Pomocy dla Osieroconych Dzieci – *Societas Socialis*. Wymownie zbiega się on ze znanym międzynarodowym sygnałem SOS wywodzącym się od angielskich słów *Save our Souls*. Istotnie, ratowanie dziecięcej duszy jest, w pewnym sensie, nagłym wezwaniem i celem wiosek H. Gmeinera. Pierwsza wioska powstała w 1949 r. w Imst w Austrii. Jej podstawy finansowe zapewniała powołana w tym celu organizacja, której członkowie poprzez systematyczne wpłaty jednego szylinga zabezpieczali środki niezbędne na budowę i utrzymanie wioski. Ten sposób pozyskiwania środków pozostaje głównym źródłem utrzymania istniejącego od 1964 roku Międzynarodowego Stowarzyszenia Wiosek Dziecięcych SOS (*SOS Kinderdorf International*).

Idea H. Gmeinera szybko zaczęła rozszerzać się na cały świat. W 1975 r. w 50. krajach było już 105 Wiosek Dziecięcych SOS (w Europie 46, Ameryce Łacińskiej – 30, Azji – 22, Afryce 7)¹⁰. W 1994 roku – w 45 lat od powstania pierwszej wspólnoty w Imst – ruch pomocy dzieciom *SOS Kinderdorf International* miał swoje krajowe stowarzyszenia w 122 krajach. W 326 wioskach pod opieką ponad trzech tysięcy kobiet oraz w 847 innych towarzyszących im placówkach SOS (np. przedszkola, szkoły, domy młodzieży, ośrodki medyczne, wypoczynkowe) wychowywanych było ponad 180 tys. dzieci i młodzieży¹¹. W cztery lata później liczba krajowych stowarzyszeń przekroczyła 130, natomiast stan liczebny wiosek na świecie zbliżył się do 400 (377)¹². U progu 2006 roku Międzynarodowe Stowarzyszenie Wiosek Dziecięcych SOS skupiało 1715 placówek w 132 krajach wszystkich kontynentów¹³. W strukturze organizacyjnej znajdują się również domy dla emerytowanych matek, a także Akademia Hermanna Gmeinera kształcąca przyszłych pracowników wiosek z całego

⁹ H. Matwiejczyk, *SOS – Wioska Dzieci. Geneza, założenia, organizacja*, „Przegląd Psychologiczny”, 1976, t.2, s. 230.

¹⁰ Tamże s. 225.

¹¹ W. Kowalski, *Z dziejów rozwoju ruchu SOS Kinderdorf International*, maszynopis, Wioska Dziecięca w Krańniku 1996. Por. H. Fuchs, M. Strasser, Ch. Posch, Schritte. *Trends und pädagogische Entwicklungen in den österreichischen SOS-Kinderdorfern*, Innsbruck-Wien Tyrolia-Verl. 1995, s. 11.

¹² W. Kowalski, *Wioski Dziecięce SOS w świecie i w Polsce. 1949-1999*, Wyd. Mad. Graf., Krańnik 1999, s. 96-97.

¹³ www.sos-childrensvillages.org

świata. Obecnie jest to niewątpliwie jedna z najbardziej ekspansywnych prywatnych charytatywnych organizacji, zachowująca jednocześnie niezależność polityczną i wyznaniową.

W Polsce pierwsza Wioska Dziecięca SOS powstała w 1984 r. w Biłgoraju. W 1991 r. uruchomiono podobną Wioskę w Kraśniku. W 1996 r. podjęto działania zmierzające do otwarcia takiej instytucji w Siedlcach – uwieńczone sukcesem cztery lata później. W 1998 roku oddano do użytku Dom Młodzieży w Lublinie. Patronat i koordynację działalności Wiosek w Polsce sprawuje *Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce* z siedzibą w Warszawie¹⁴.

Struktura opieki w systemie SOS realizowanym w Polsce dostosowana jest do potrzeb rozwoju wychowanka. Tworzy ją pięć składników:

- Rodzinny Dom Czasowego Pobytu,
- Wioska Dziecięca SOS,
- Dom Młodzieży lub wspólnota mieszkaniowa,
- nadzorowane zamieszkanie na zewnątrz,
- ograniczona opieka.

Wchodzące w system opieki SOS małe dziecko, najczęściej po traumatycznych doświadczeniach w rodzinie naturalnej lub instytucjach, otrzymuje psychospołeczne i materialne warunki rozwoju, ma szansę poradzić sobie z obciążeniami i przygotować się do w miarę bezkolizyjnego wejścia w dorosłe i samodzielne życie (w wieku około 25 lat).

SELEKCJA I WSTĘPNE ROZPOZNANIE SYTUACJI DZIECKA – RODZINNY DOM CZASOWEGO POBYTU

„Najmłodszym” elementem w tym systemie jest rodzinny dom czasowego pobytu dla dzieci w wieku 1-8 lat (tak jak w wiosce, wiek może faktycznie nieznacznie przekraczać tę górną granicę w przypadku rodzeństwa, które – zgodnie z zasadą – nie jest rozdzielane). W początku 2006 roku w Polsce funkcjonowały dwie takie placówki: „Sindbad” w Ustroniu oraz „Puchatek” w Biłgoraju. Jest on jednostką wybitnie prewencyjną. Stanowi etap szybkiej pomocy dziecku w potrzebie, na którym następuje rozpoznanie sytuacji dziecka, objęcie całodobową opieką oraz ustabilizowanie docelowe – powrót do naturalnej rodziny, adopcja czy inne formy opieki, m.in. wioski. Podczas pobytu w rodzinnym domu dzieci otrzymują konieczną opiekę, wprowadzane są w rytm życia rodzinnego oraz zostaje uregulowana ich sytuacja prawna, jeżeli

¹⁴ Poza strukturami SOS Wioski Dziecięce funkcjonuje w Polsce jeszcze jedna Wioska Dziecięca im. Janusza Korczaka w Rajsku k/Oświęcimia założona przez Janusza Marszałka według koncepcji H. Gmeinera pod patronatem Fundacji Wioski Dziecięce „Maja” www.fundacjamaja.org.pl/.

powrót do rodziny naturalnej jest niewskazany. Jeżeli nie ma przeciwwskazań do powrotu do domu rodziny naturalnej, podejmowana jest z nią praca przygotowująca warunki tego powrotu. W RD „Puchatek” w Biłgoraju w początkowym okresie dwóch lat przebywało 23 dzieci. Z nich zdecydowaną większość stanowiły rodzeństwa – 18 (2 x dwójka dzieci, 3 x troje i 1 x pięcioro dzieci). Jedno rodzeństwo trzysobowe powróciło do domu rodziców, dziesięcioro dzieci zostało umieszczonych w wiosce, dwoje znalazło rodziny adopcyjne, a pozostałe rodziny zastępcze¹⁵.

Dom prowadzony jest przez kierownika wspieranego w pracy opiekuńczo-wychowawczej przez zespół opiekunek, a także przez specjalistyczny personel psychologiczno-pedagogiczny oraz dyrektora wioski. Warunki ekonomiczne oraz mieszkaniowe odpowiadają standardom typowym dla Wiosek Dziecięcych SOS.

INSTYTUCJONALIZACJA WYCHOWANIA W WIOSCE DZIECIĘCEJ SOS

Wioska Dziecięca SOS służy dzieciom pozbawionym opieki rodzin naturalnych z powodu niewydolności rodzicielskiej, dysfunkcjonalności lub rozpadu. Jest jedną z wielu instytucji nastawionych na tę kategorię młodych osób. W porównaniu z innymi, zwłaszcza domem dziecka, Wioska obejmująca rodziny złożone z matki i pozostających pod jej opieką dzieci, daje im optymalne warunki życia, zarówno w sensie materialnym, jak i psychospołecznym.

W koncepcji twórców idea Wioski Dziecięcej SOS opiera się na czterech założeniach:

1) dzieci pozbawione opieki rodziny naturalnej otrzymują **matkę**¹⁶. Jest nią zazwyczaj kobieta samotna gotowa poświęcić swoje życie powierzonym jej opiece dzieciom;

2) **dziewczęta i chłopcy** (siostry i bracia). Mieszkające w jednym domu dzieci w różnym wieku i obojga płci – tak jak w naturalnej rodzinie – traktowane są jako **rodzeństwo**. Sprzyja temu zasada nierozdzielania rodzeństw naturalnych oraz łączenie dzieci w różnym wieku – od niemowlęctwa do 18. roku życia;

¹⁵ J. Król, *Nowe formy pomocy dzieciom zagrożonym marginalizacją na przykładzie projektów zapobiegania sieroctwu społecznemu Stowarzyszenia Wioski Dziecięce SOS w Polsce*, praca końcowa, PSOPS UMCS, Lublin 2004, s. 51,54.

¹⁶ To, że w rodzinie wioskowej SOS w roli rodzicielskiej występuje tylko matka przysparzało w Polsce tej inicjatywie wiele krytyki (por. m.in. M. Łopatkowa). Ostatnio pojawiają się sygnały o złagodzeniu tego warunku i dopuszczeniu, aby rodzinę wioskową prowadzili małżonkowie i w punkcie pierwszym mówi się o rodzicach (por. strona internetowa Stowarzyszenia Wioski Dziecięce w Polsce: www.sos-wd.org/). Na stronie SOS Kinderdorf International pozostaje wyłącznie matka.

3) matka mieszka wspólnie z pozostałymi pod jej opieką dziećmi w jednym **domu**. Takie gospodarstwo domowe stanowi niezależne terytorium, w którym codzienną atmosferę oraz środowisko wychowawcze kształtują jego mieszkańcy. Jak w każdej rodzinie wszystkie domowe czynności należące do domowników stanowią element domowej socjalizacji;

4) zespół 10-15 domów tworzy **wioskę**. Funkcjonowanie tej instytucji wymaga odpowiedniego personelu administracyjnego oraz specjalistycznego, np. z zakresu pedagogiki czy psychologii. Wioska jest społecznością otwartą na zewnątrz i stanowi płaszczyznę integracji ze społecznością lokalną.

ROLA MATKI

Zazwyczaj ośmio – lub dziewięcioosobowa wspólnota (matka z siedmiorgiem/ośmiorgiem dzieci w różnym wieku) otrzymuje dom o powierzchni użytkowej około 135 m² z małą działką przyzagrodową. W standardowym domu znajdują się trzy pokoje dla dzieci, pokój matki, pokój dzienny (salon?), kuchnia, łazienka i spiżarka. Wszystkie pomieszczenia otrzymują podstawowe wyposażenie, np. w kuchni jest lodówka i niezbędny sprzęt gospodarstwa domowego; w pokoju dziennym są fotele, telewizor, regał na książki i zabawki, dywan; w pokojach dzieci – łóżka oraz biurka do odrabiania lekcji itp. Uzupełniające drobiazgi, jak kwiaty, sposób ustawienia mebli pozostają sprawą użytkowników i ich indywidualnych gustów¹⁷. Na prowadzenie domu oraz na większe zakupy matka otrzymuje środki finansowe zapewniające względnie dostatnie życie rodziny. Umiejętne gospodarowanie nimi pozwala na oszczędności i ewentualne zabezpieczenie przyszłości podopiecznym w postaci zakładanych książeczek oszczędnościowych czy kont bankowych.

Usytuowanie rodziny w strukturze instytucjonalnej wioski pozwala kobiecie podejmującej rolę matki skupić się wyłącznie na sprawach dzieci i obowiązkach związanych z prowadzeniem domu. W rozwiązywaniu konkretnych problemów wychowawczych uczestniczy także personel pedagogiczny¹⁸. Należą do niego pedagog i psycholog oraz zatrudniani w miarę potrzeb – logopeda, korepetytorzy różnych przedmiotów, nauczyciele muzyki, plastyki, trenerzy sportowi itp. Służą oni matkom swoją fachową pomocą oraz podejmują zajęcia indywidualne i grupowe z dziećmi.

¹⁷ A. Borowicz, *Rola matki w rodzinie Wioski Dziecięcej SOS*, maszynopis pracy magisterskiej, WFiS UMCS, Lublin 1997, s. 10.

¹⁸ *Statut Stowarzyszenia SOS Wioski Dziecięce w Polsce; Koncepcja pedagogiczna* (projekt), Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce, Warszawa 1993.

Do każdego z dwu domów przypisana jest **ciocia**, która wspiera matki w opiece nad dziećmi i w prowadzeniu gospodarstwa domowego¹⁹. Pomaga w różnych pracach domowych. Zastępuje ona także matkę podczas jej choroby, urlopu itp. W pracach domowych matkę wspiera także asystentka rodziny, która wykonuje wszystkie obowiązki cioci, ale mieszka poza wioską i może mieć własną rodzinę. W okolicznościach szczególnych (np. wyjazd, hospitalizacja) również może zastępować matkę i na ten czas wprowadza się do domu dzieci.

Nad całością czuwa **dyrektor** wioski. Odwiedza on często domki, organizuje systematyczne spotkania i szkolenia matek.

Kobieta pełniąca rolę matki zatrudniona jest w wiosce na etacie. Jest pracowniczką wioski. Ma nienormowany czas pracy, obejmujący 24 godziny gotowości na dobę. Dla odzyskania równowagi psychofizycznej przysługuje jej urlop wypoczynkowy w roku na ogólnych zasadach oraz dzień wolny w tygodniu. Korzystanie z dni wolnych jest obligatoryjne. Według statutu Wioski Dziecięcej SOS dni wolne matki jedynie za zgodą dyrektora (a więc tylko w uzasadnionych przypadkach) mogą być kumulowane i wykorzystywane łącznie raz w miesiącu, „jednak nie później niż do końca kwartału”²⁰. A więc przynajmniej raz na kwartał matka zobowiązana jest odpocząć, spędzając kilka dni poza domem wioskowym. Jest to niewątpliwie bardzo pomocne w regeneracji sił i sprzyja lepszemu radzeniu sobie z problemami niesionymi przez codzienność. A są one poważnym obciążeniem, zwłaszcza w pierwszym okresie. Jedna z matek o swych doświadczeniach mówi: „Gdyby każda z nas nie kochała tych dzieci, nie była pewna swojej decyzji o zostaniu matką w Wiosce Dziecięcej SOS i nie była gotowa do poświęceń – żadna nie przeżyłaby tego »piekła« jakie bywa w każdym domku na początku pobytu dzieci w Wiosce”²¹. Zdecydowana większość kobiet, wybierając pracę w charakterze matki w Wiosce Dziecięcej SOS, kieruje się dobrem dzieci²². Chcą one stworzyć dom dzieciom wcześniej pozbawionym miłości rodzicielskiej, dom w którym znajdą ciepło i poczucie bezpieczeństwa.

¹⁹ Kobieta pełniąca rolę cioci jest osobą niezamężną. Jeżeli sprawdzi się w pracy z dziećmi może zostać matką w wiosce. Otrzymuje, podobnie jak matka, wynagrodzenie za swoją pracę. O zakresie jej zaangażowania w domku decyduje matka. Ciocia realizuje matki koncepcję funkcjonowania wspólnoty domowej.

²⁰ s. 5.

²¹ A. Cieniuch, *Potrzeby i oczekiwania wychowanków Wioski Dziecięcej*, maszynopis pracy magisterskiej, WFiS UMCS, Lublin 1997, s. 86.

²² M. Samolej, *Motywy podjęcia decyzji o roli matki w rodzinie w Wiosce Dziecięcej SOS*, mpm, WFiS UMCS, Lublin 1997.

DZIECI W WIOSCE SOS

Wioska Dziecięca SOS to korzystne miejsce do rozwoju młodej osobowości. Obejmuje opieką przeciętnie 100-120 dzieci. Domowy system organizacji pozwala na indywidualizację, prywatność i intymność codziennych relacji. Mieszkańcy żyją w małej grupie skupiającej około dziesięciu osób. Dzieci będące naturalnym rodzeństwem mieszkają razem. Mają więc możliwość odczuwania bliskości oraz wzmacniania więzi osobistej, podobnie jak w rodzinie biologicznej.

Decyzję o zakwalifikowaniu dziecka do przyjęcia podejmuje specjalna komisja w porozumieniu z matką. Zasady przyjmowania dzieci do Wioski regulują odpowiednie przepisy Stowarzyszenia SOS – Wioski Dziecięce w Polsce nazywane procedurą przyjęcia²³. Wynika z nich, że do wioski mogą być przyjmowane dzieci w wieku do 8 lat, chociaż mogą być też przyjęte dzieci starsze, pod warunkiem, że mają rodzeństwo w wieku poniżej 8. roku życia (zasada nierozdzielania rodzeństwa). Przyjmowane są dzieci zarówno z placówek opiekuńczo-wychowawczych, jak i bezpośrednio od rodziców z uregulowaną sytuacją prawną, zdolne do normalnego współżycia rodzinnego, zdrowe, zasadniczo w szeroko pojętej normie intelektualnej, sieroty naturalne i społeczne. Bardzo ważna zasada dotyczy stabilizacji sytuacji dziecka – raz przyjęte do wioski nie podlegają re kwalifikacji (wyjątek stanowi powrót do rodziny naturalnej). W wiosce znajdują dom dzieci nie mające żadnej rodziny, która mogłaby się nimi zaopiekować; dzieci, których rodzice zostali pozbawieni praw rodzicielskich i które wymagają opieki długoterminowej, a także mające bardzo małą szansę na adopcję (liczne rodzeństwa oraz dzieci z lekkim upośledzeniem fizycznym lub psychicznym).

Każdemu dziecku zakładany jest tzw. „Arkusze rozwoju wychowanka”, stanowiący plan rozwoju na cały czas opieki. Zawiera on dane o dziecku, przebyte choroby, wykonane szczepienia itp. Jest to opis rozwoju dziecka od narodzenia do chwili przyjścia do Wioski oraz przewidywane działania na następne lata pobytu w Wiosce. Plan rozwoju opracowuje wioskowa matka z pomocą pedagoga, psychologa, lekarza i innych osób znających dziecko. Zwykle obejmuje względnie szczegółowe wskazówki na najbliższy rok szkolny, ale zawiera też cele na kolejne lata, aż do usamodzielnienia. Cele średnio- i długoterminowe mogą być weryfikowane i modyfikowane w zależności od zmieniającej się sytuacji dziecka. Sporządzony „Arkusze rozwoju wychowanka” wchodzi w życie po zatwierdzeniu przez dyrektora Wioski. Co pół roku dokonywana jest komisyjna ocena działań i weryfikacja zaplanowanych czynności. Główne cele i zadania odnoszą się do naj-

²³ Regulamin Wioski Dziecięcej SOS, Lublin 2002, s. 7.

ważniejszych potrzeb, takich jak: zdrowie; edukacja, w tym rozwój zainteresowań i uzdolnień; stan emocjonalny; umiejętności społeczne; umiejętności życiowe; kształtowanie nawyków pracy i powiększania własnych dochodów przez rodzinę.

Matka wioskowa jest odpowiedzialna za realizację planu dla każdego dziecka w rodzinie. W związku z tym otrzymuje wsparcie ze strony dyrektora placówki oraz personelu psychologiczno-pedagogicznego.

Socjalizacja w wiosce odbywa się w domu i w społeczności instytucjonalnej. Mieszkańcy domku uczestniczą we wspólnym podejmowaniu decyzji i prowadzą wspólne gospodarstwo domowe organizowane na wzór rodzin pozawioskowych. Dzieci są wdrażane do codziennych obowiązków i wprowadzane do udziału w pracach domowych, jak pranie, sprząatanie, zakupy itp. Pracując z małą gromadką dzieci, kobieta jako matka ma możliwość zindywidualizowanego traktowania każdego ze swych podopiecznych. Może zaspokajać ich potrzeby – także o charakterze emocjonalno-psychicznym – o każdej porze dnia i nocy.

Wioska stwarza dzieciom dobre warunki materialne, sprzyjające zaspokojeniu potrzeb biologicznych i materialnych. W niej dzieci znajdują korzystne warunki zaspokojenia potrzeb zdrowotnych. Są one objęte stałym nadzorem lekarskim, dzięki czemu leczą przedawnione choroby somatyczne i dolegliwości psychosomatyczne. W wiosce dzieci znajdują też warunki sprzyjające rozwijaniu kompetencji szkolnych i wiedzy. Współpraca pedagoga z dziećmi i z matkami pozwala na redukcję braków powstałych w okresie wcześniejszym oraz rozszerzanie zainteresowań i koniecznych umiejętności. Zindywidualizowany charakter relacji przede wszystkim z opiekunkami (matka i ciocia) oraz personelem psychologiczno-pedagogicznym stwarza możliwości indywidualnego rozwoju i budowania osobowej tożsamości. Te korzystne warunki życia, koncentracja na zaspokojeniu własnych potrzeb mają też negatywne oblicze – istnieje bowiem ryzyko, że u dzieci może kształtować się postawa permanentnego biorycy. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że w zdecydowanej większości przypadków umieszczenie w wiosce oznacza zasadniczą zmianę w warunkach życia i możliwościach zaspokojenia potrzeb. Łatwość spełniania oczekiwań przy małych wymaganiach może sprzyjać kształtowaniu przekonania, iż „wszystko mi się należy”.

Po doświadczeniach wcześniejszych (w zdezorganizowanej rodzinie, w placówkach opiekuńczo-wychowawczych) w wiosce dzieci mogą odzyskać równowagę emocjonalną, świadomość bezpieczeństwa i przynależności w relacjach wolnych od konfliktów, niepewności oraz poczucia zagrożenia. W domu dzieci mogą doświadczać spokoju, serdecznej atmosfery i własnej

ważności. Mają tam szanse na wyrównanie różnic szkolnych w stosunku do rówieśników. Każde dziecko otrzymuje w nim swoje łóżko, biurko, miejsce przy stole, warunki do nauki, a także podstawowe obowiązki. Doświadcza stałej obecności matki, wspierającej w chwilach sukcesu i współczującej w momentach porażki. To doświadczanie stałości i wyłączności jest niezwykle ważne wobec występujących wcześniej zjawisk depriwacji i zawiedzionych nadziei. Wymowne są w tym kontekście wypowiedzi samych dzieci. Wyrażają one zarówno to, co dobrego niesie dla nich życie w wiosce, jak i słabości tej instytucji. Dzieci chętnie podkreślają „nasza mama”, „nasz dom”, ale i „moje prawdziwe rodzeństwo” oddzielając więc naturalną od wtórnej – powstałej w związku z zamieszkiwaniem pod wspólnym dachem. Dopełniając zdanie niedokończone „Wioska jest dla mnie ...” ponad dwie trzecie badanych młodych respondentów (71,8%) w swych wypowiedziach zawarło cechy wskazujące, że wioska jest domem, w którym czują się bezpiecznie²⁴. Jednakże prawie co trzecie (28,2%) wyraziło niepokój w związku z koniecznością jej opuszczenia²⁵. Dotyczy to zwłaszcza dzieci starszych i jest zrozumiałe w perspektywie zmiany, jaka czeka wychowanków wioski kończących szkołę podstawową. Jak było wspomniane, młodzi ludzie po jej ukończeniu na ogół pozostawiają rodzinę wioskową i przechodzą do domu młodzieży. Jakkolwiek mogą oni powracać do rodziny (i mamy) wioskowej, to jednak już na innej zasadzie. Ich łóżko (które symbolizuje własne miejsce) wkrótce po odejściu z domu może być zajęte przez innego mieszkańca, przez nowe dziecko²⁶. Taka „wędrownica” dzieci po instytucjach należących do systemu nie wzmacnia poczucia przynależności i bezpieczeństwa, może natomiast wzbudzać poczucie tymczasowości i niepewności. Może także kształtować postawę łatwej zastępowalności, a nawet sprzyjać instrumentalnemu charakterowi relacji z ludźmi. Nie warto się bowiem zanadto przywiązywać, związki są krótkotrwałe, przejściowe. Matka kochała jedno dzieci, a później podobnym uczuciem obdarzy nowe.

Jest jeszcze inny problem. Wyjście z wioski wiąże się niejednokrotnie z wymuszoną samodzielnością i niezależnością. Tymczasem osiągnięcie wieku biologicznego 14 czy 15 lat nie oznacza osiągnięcia dojrzałości psychospołecznej kształtującej zdrową niezależność młodej osoby. Widać tu dwa, niekorzystne zresztą oblicza tego standardowego postępowania. Z jednej strony całkiem liczna może być grupa wychowanków wioski dziecięcej, u których

²⁴ Podobne rezultaty referuje L. Telka, *Sytuacja dziecka wychowywanego poza rodziną własną – analiza wybranych badań*, [w:] M. Kolankiewicz (red.), *Zagrożone dzieciństwo ...*, s. 100.

²⁵ A. Cieniuch, *Potrzeby i oczekiwania ...*, s. 88.

²⁶ Jest to zależne od wieku matki. Ekonomia jej wykorzystania pozwala uzupełniać skład prowadzonego przez nią domku tak, by najmłodsze dziecko mogło opuścić wioskę wówczas, gdy ona będzie osiągała uprawnienia emerytalne.

gotowość (i zdolność) do „zdrowego” opuszczenia środowiska domowego może być opóźniona – w związku z wysoce traumatycznymi doświadczeniami z okresu wczesnodziecięcego. Rozwinięte w wiosce zapotrzebowanie na obdarzanie i doświadczanie miłości może opóźnić potrzebę i zdolność podjęcia samodzielnego życia. Wówczas konieczność opuszczenia domu dającego poczucie bezpieczeństwa może być postrzegana jako krzywda i ponowna strata. Z drugiej natomiast strony u tych, którzy do wioski trafili w późniejszym wieku, i których zachowanie nie uległo – ze względu na krótszy czas oddziaływania – trwałym zmianom, zamieszkanie w domu młodzieży może sprzyjać odnowieniu niekorzystnych przyzwyczajeń i wzorów nieskrępowanej wolności poznanej w okresie poprzedzającym pobyt w wiosce.

Eliminowaniu tych negatywnych konsekwencji przemieszczania się młodzieży w ramach systemu SOS służy przygotowanie do przejścia oraz możliwość podtrzymywania kontaktów z domem wioskowym. Przygotowanie rozpoczyna się na 2 lata przed zmianą. Polega ono z jednej strony na zapoznaniu z nowymi warunkami – wychowankowie mają możliwość wcześniejszego poznawania domu młodzieży, jego mieszkańców, a z drugiej na rozpoznawaniu stopnia ich gotowości do zmiany zainteresowań i przyjęciu ewentualnej ścieżki zawodowej. Podtrzymywanie więzi związanych w rodzinie wioskowej może być obustronne. Matka uczestniczy w ważnych decyzjach dotyczących jej wioskowego dziecka, mimo że już bezpośrednio nie jest za nie odpowiedzialna. Natomiast wychowanek może odwiedzać swój dawny dom, mimo że jego miejsce jest już zajęte przez inne dziecko.

Patrząc na wioskę dziecięcą z perspektywy ekonomicznej, można byłoby powiedzieć, że jest to dosyć droga alternatywa naturalnej rodziny czy innych form wspierania osieroconego dziecka. Warunki jakie zostają stworzone jej mieszkańcom są bardzo dobre, by nie rzec komfortowe, w porównaniu ze standardem przeciętnego mieszkania ze społecznego otoczenia wioski. Dom, jego wyposażenie, wynagrodzenie matki i innych pracowników wioski, standard codziennego życia rodzin wioskowych wymagają poważnych środków finansowych. W wymiarze psychospołecznym wioska stanowi środowisko rozwoju najbardziej zbliżone do naturalnej, względnie prawidłowo funkcjonującej rodziny. Jest to inwestycja wymagająca wprawdzie dużych nakładów we wstępnym okresie, jednak jej bieżące funkcjonowanie może być porównywalne pod względem finansowym z innymi formami zastępczej opieki rodzinnej. A niewątpliwie stanowi korzystniejsze warunki rozwoju psychospołecznego młodego człowieka. Daje możliwość bardziej profesjonalnego rozwiązywania problemów wychowawczych, większego zindywidualizowania opieki i skuteczniejszego kształtowania pożądanych cech młodej osobowości.

WZRATAJĄCA SAMODZIELNOŚĆ: DOM MŁODZIEŻY I WSPÓLNOTA MIESZKANIOWA

Kolejnymi elementami struktury instytucjonalnej socjalizacji w systemie SOS są dom młodzieży oraz wspólnota mieszkaniowa. Są to placówki opieki całkowitej dostosowanej do wieku wychowanków Wiosek Dziecięcych SOS w okresie kształcenia na poziomie ponadgimnazjalnym oraz zdobywania zawodu. Stanowią one następny etap w życiu i wychowaniu dziewcząt i chłopców objętych opieką. Po ukończeniu szkoły podstawowej przenosi się tam zdecydowaną większość podopiecznych²⁷. Przygotowanie wychowanków do samodzielnego życia w społeczeństwie przechodzi na wyższy poziom realizacji zadań opiekuńczo-wychowawczych. Teraz odbywa się to nie tylko poprzez sprawowanie opieki wychowawczej, zapewnienie całodziennego wyżywienia, czy sanitarno-higienicznych warunków mieszkania i nauki, ale też w ramach umożliwienia wychowankom zdobycia zawodu, wyrobienia nawyku pracy, kultury osobistej, samodzielności oraz umiejętności współżycia w społeczeństwie, a także w konsekwencji tworzenia warunków do rozwijania własnych zainteresowań i uzdolnień, do uczestnictwa w kulturze, uprawiania sportu i turystyki²⁸. Podobnie jak w domu wioskowym, w nowej placówce zostaje określony plan działania. Każdemu wychowankowi zakładany jest Arkusz rozwoju, za którego realizację odpowiada wychowawca oraz wspierający go personel specjalistyczny – pedagog, psycholog, lekarz itp. Warto podkreślić, że dąży się przy tym do zachowania ciągłości „matczynej” opieki, czego wyrazem jest, podobnie jak poprzednio, włączanie matki wioskowej do zespołu planującego i nadzorującego rozwój wychowanka. Bardziej znaczącą aktywność podejmuje sam wychowanek. Poza nauką otrzymuje więcej obowiązków i propozycji spędzania czasu wolnego, sprzyjających kształtowaniu odpowiedzialności, samodzielności i samorozwoju.

DOM MŁODZIEŻY

Dom Młodzieży SOS w Lublinie – jedyna taka placówka w Polsce – jest samodzielną niepubliczną placówką socjalizacyjną, całodobową²⁹. Społecz-

²⁷ Badania austriackie pokazują, że po 16. roku życia wzrastają odsetki młodzieży zamieszkującej w Domach Młodzieży, a spada udział zamieszkałych w Wioskach Dziecięcych. Np. w wieku 15 lat prawie 60% młodych ludzi objętych opieką instytucji należących do Stowarzyszenia SOS Wioski Dziecięce, pozostawało w domach wioskowych, natomiast w wieku 17 lat odsetek ten był trzykrotnie niższy (20%). H. Fuchs, M. Strasser, Ch. Posch, Schritte. *Trends und pedagogische Entwicklungen ...*, s. 41.

²⁸ Statut Domu Młodzieży w Lublinie, s. 1.

²⁹ Początki funkcjonowania przypadają na rok 1992, kiedy w wiek szkoły zaczęli wchodzić wychowankowie Wioski Dziecięcej w Biłgoraju. Były tam możliwości dla mniej niż 20. wychowanków. W czerwcu 1997 roku otwarto docelową siedzibę o bardzo dobrych warunkach życia dla 40. wychowanków przy ul. Jutrzenki na osiedlu Czuby.

ność Domu tworzy osiem wspólnot mieszkaniowych – dla 4-6 osób każda. Wspólnota mieszkaniowa poza 1-2 osobowymi pokojami jest wyposażona w pełne zaplecze mieszkalne z jednym dużym pokojem typu świetlica. Na bazę lokalową składają się trzy budynki: dwa mieszkalne po 6 wspólnot oraz trzeci – tzw. Centrum – ma charakter rekreacyjno-wypoczynkowy. W jednym mieszkają chłopcy, w drugim dziewczęta. Jest tam także mieszkanie dla dyrektora oraz pokoje dla wychowawców. Dom może zapewnić pełne zagospodarowanie czasu wolnego wychowanków służące rozwijaniu ich zdolności i zainteresowań, a także nawiązywaniu więzi z otoczeniem społecznym. Posiada pracownie specjalistyczne, wieloraki sprzęt sportowy oraz korty tenisowe i boiska. Ta baza rekreacyjna jest otwarta także dla młodych mieszkańców całego osiedla mieszkaniowego, w którym zlokalizowany jest Dom i służy przede wszystkim pokoleniowej integracji wychowanków.

W Domu pracuje starannie dobrana kadra pedagogiczna³⁰. Należą do niej dyrektor wraz z wychowawcami. Dyrektor kieruje i odpowiada za sprawy administracyjne i pedagogiczne placówki. Ośmiu wychowawców (cztery kobiety i czterech mężczyzn) zatrudnionych w pełnym wymiarze czasu pracuje na zmiany.

Wychowawca sprawuje całkowitą opiekę nad 4-5 wychowankami tworzącymi jedną wspólnotę oraz jednocześnie z drugim wychowawcą sprawuje opiekę pedagogiczną nad drugą wspólnotą. Oznacza to, że każdy wychowawca uczestniczy w życiu dwóch wspólnot liczących razem 9-10 wychowanków – za jedną jest bezpośrednio odpowiedzialny, a w innej uczestniczy w roli osoby wspierającej innego wychowawcę swoim fachowym, pedagogicznym przygotowaniem. Generalnie przyjmowana jest zasada, by wychowawcami były osoby obu płci (kobieta i mężczyzna).

Życie wspólnoty jest całkowicie w rękach jej członków. Wychowawca otrzymuje środki pieniężne na jej potrzeby, natomiast sposób ich wykorzystania – zakupy, oszczędności – uzgadnia się wspólnie. Droga do samodzielności wiedzie przez realne podejmowanie decyzji oraz wykonywanie czynności dnia codziennego. Młodzież ustala jadłospisy, przygotowuje posiłki (dyżury w kuchni), sprząta, pierze, a także uczy się w szkole i rozwija poprzez zajęcia pozaszkolne. Ważną umiejętnością życiową związaną z organizacją życia gospodarczego jest zarządzanie środkami finansowymi. Wychowankowie gospodarują samodzielnie, przedstawiając wychowawcom udokumentowanie swoich wydatków. Środki finansowe przeznaczone na ubrania wydatkowane są przez wychowanków przy udziale swoich wychowawców. Finanse

³⁰ Wszyscy pracownicy pedagogiczni i techniczni posiadają wyższe wykształcenie oraz dodatkowe kompetencje pozwalające prowadzić kółka zainteresowań (L. Puchalski, *Dom Młodzieży SOS...*, s. 29).

niewykorzystane w całości na ubiory przekazywane są na książeczkę oszczędnościową wychowanka. Samodzielne gospodarowanie środkami finansowymi uzależnione jest jednak od stopnia przygotowania wychowanka do samodzielnego życia.

Dla wzmocnienia rozwoju oraz osłabienia wcześniejszych negatywnych wpływów środowiska rodzinnego czy instytucjonalnego podejmowane są dodatkowe zorganizowane działania, np. szkolenia „Asertywność i komunikacja interpersonalna”, „Autoprezentacja i umiejętność sprzedaży” czy program „Radzę sobie” ukierunkowany na wzmocnienie umiejętności sprzyjających na rynku pracy. Zdobywaniu doświadczeń życiowych służą także wakacje. Z reguły jeden miesiąc przeznaczony jest na pracę zarobkową³¹.

Koordinacji działań służą cotygodniowe narady pedagogiczne. Następuje wówczas wymiana informacji o wychowankach, ustalenie harmonogramów pracy, analizowane są wyniki nauczania i efekty wychowania. Ustala się metody pracy z poszczególnymi wychowankami.

Do zadań wychowawcy należy tworzenie serdecznej atmosfery sprzyjającej rozwojowi uczuć i więzi emocjonalnych. Wykorzystuje w tym celu metody socjoterapii, psychodramy, psychozabawy, gimnastyki, muzykoterapii. Dba on o utrzymanie kontaktów z rodzinami wioskowymi i naturalnymi wychowanków. Współpracuje też ze szkołami, rozwija zainteresowania poprzez udział wychowanków w różnego rodzaju kółkach zainteresowań. Nadzoruje i w razie potrzeby udziela rad i pomocy w pracach porządkowych i gospodarskich, uczy załatwiania różnych spraw w urzędzie oraz rozlicza z powierzonych wychowankom środków finansowych³². Wychowawca z jednej strony stara się być partnerem wyrozumiałym wobec młodego człowieka, z drugiej zaś egzekwuje, żąda i ustanawia granice zachowań zgodnych z normami i określonym regulaminem. Daje również wsparcie w chwilach słabości czy kryzysu. Pomaga w rozwiązywaniu trudnych problemów. Poprzez pracę w grupie młodzież ma możliwość uczenia się przynależności do określonej grupy społecznej, współpracy, wzajemnej pomocy, porozumiewania się z innymi, przejmowania inicjatywy lub podporządkowywania się grupie, poczucia przynależności do niej oraz kształtowania hierarchii ważności.

Ważnym elementem kontynuowania zadań wychowawczych w Domu Młodzieży SOS – o czym wspomniano wcześniej – jest współpraca z Wioską (matką, dyrektorem) w zakresie współdecydowania i ponoszenia odpowiedzialności za wybór szkoły i zawodu, ich zmian, jak również przedterminowego opuszczenia instytucji. Młody człowiek może odwiedzać swoją rodzinę wioskową, jest też przez nią wizytowany. Narady dotyczące ważnych etapów jego życia odbywają się z udziałem opiekunów wioskowych.

³¹ W. Kowalski, *Koncepcja opieki nad młodzieżą*, Lublin 2001, s. 12.

³² Koncepcja Pedagogiczna Domu Młodzieży SOS w Lublinie, s. 5-6.

WSPÓLNOTA MIESZKANIOWA SOS

Pierwsza wspólnota mieszkaniowa powstała jako część składowa Wioski Dziecięcej w Kraśniku, chociaż mieszkania usytuowane są w osiedlu miejskim poza Wioską. Swoje funkcjonowanie rozpoczęła w r. 2002. Stanowi alternatywne rozwiązanie dla Domu Młodzieży w Lublinie i zaspokaja potrzeby młodzieży kontynuującej naukę w miejscowości, w której znajduje się Wioska.

Wspólnotę Mieszkaniową tworzą dwa mieszkania, przeznaczone dla 14 wychowanków³³. W skład każdego z nich wchodzi 5 pokoi, salon ogólny, pokój wychowawców oraz kuchnia i pełne zaplecze sanitarno-gospodarcze. Na potrzeby rozwoju w czasie wolnym wychowanków zaadaptowane są też piwnice (siłownia, pracownia techniczna). Każde mieszkanie ma pełną autonomię. Kadre pedagogiczną stanowi kierownik i 3 wychowawców. Kierownik podlega dyrektorowi Wioski i pozostaje z nim w stałym kontakcie – m.in. należy do Komisji Wioskowej przygotowującej i nadzorującej przemieszczanie się młodzieży w ramach systemu.

Przechodzenie wychowanków do Wspólnoty Mieszkaniowej – podobnie jak do Domu Młodzieży – odbywa się z uwzględnieniem następujących kryteriów³⁴:

- chęć wychowanka do życia we Wspólnocie Mieszkaniowej;
- podjęcie wspólnej decyzji o przejściu wychowanka do Wspólnoty po konsultacji z matką wioskową, dyrektorem Wioski i kierownikiem Wspólnoty;
- ukończenie przez wychowanka gimnazjum;
- motywacja do dalszej nauki;
- akceptacja regulaminu Wspólnoty Mieszkaniowej.

Głównym celem pobytu we Wspólnocie Mieszkaniowej jest przygotowanie wychowanków do samodzielności, integracja ze społeczeństwem poprzez zdobycie wykształcenia i kształtowanie umiejętności niezbędnych w dorosłym życiu. Organizacja życia codziennego – podobnie jak w Domu Młodzieży – polega głównie na samowystarczalności, podejmowaniu zadań związanych z samodzielnością.

NADZOROWANE MIESZKANIA NA ZEWNĄTRZ

Ważnym elementem uspołecznienia podopiecznych są nadzorowane mieszkania na zewnątrz. Pozwalają one młodej osobie z poczuciem bezpieczeństwa wchodzić w samodzielne życie bez zagrożenia dla otoczenia. Wy-

³³ W. Czepczyński, *Proces usamodzielniania wychowanków Wioski Dziecięcej SOS w Kraśniku*, praca końcowa, Podyplomowe Studium Organizacji Pomocy Społecznej UMCS, Lublin 2002, s. 24.

³⁴ W. Kowalski, *Wioski dziecięce SOS...*, s. 187-88.

chowanek Wioski Dziecięcej SOS po 3-4-letnim okresie zamieszkiwania we Wspólnocie Mieszkaniowej lub w Domu Młodzieży, po ukończeniu nauki szkolnej, zdobyciu zawodu oraz podjęciu pracy wchodzi w kolejny etap procesu usamodzielniania. Głównym celem tego etapu jest kształtowanie przez wychowanka swojego życia z daleko posuniętą samodzielnością i odpowiedzialnością³⁵.

Zamieszkanie na zewnątrz oznacza prowadzenie samodzielnego gospodarstwa domowego w mieszkaniu, którego głównym wynajmującym lub właścicielem jest Stowarzyszenie SOS. Ono też opłaca czynsz, którego uzgodnioną część pokrywa wychowanek, wpłacając z kolei określoną kwotę na konto Stowarzyszenia SOS. Doświadczenie nadzorowanego zamieszkania na zewnątrz może trwać przez okres nie dłuższy niż 3 lata.

Warto zwrócić uwagę na wielowymiarowość usamodzielniania wychowanków w ramach omawianego systemu. Już na etapie poszukiwania lokalu aktywnie uczestniczy sam wychowanek. Przed zawarciem umowy zobowiązany jest do zapoznania się z realnymi uwarunkowaniami i kosztami na rynku mieszkaniowym. Następnie partycypuje on w kosztach wynajmu mieszkania proporcjonalnie do jego dochodów. W pierwszym roku jego udział nie powinien być większy niż 1/3 czynszu, a w drugim i trzecim nie więcej niż 2/3 czynszu³⁶. Pochodzące z tych wpłat środki są gromadzone na specjalnym rachunku wychowanka i stanowią element jego oszczędności na starcie do jego własnego mieszkania i całkiem niezależnego życia.

W okresie nadzorowanego zamieszkania na zewnątrz wychowanek pozostaje w bezpośrednim kontakcie z dotychczasowym opiekunem ze Wspólnoty Mieszkaniowej lub Domu Młodzieży. Wspiera on radą w rozwiązywaniu problemów pojawiających się w życiu wychowanka. Samodzielność w nadzorowanym zamieszkanu jest ściśle związana z określonym wcześniej indywidualnym planem rozwoju wychowanka (od wioski do samodzielności poprzez poszczególne instytucje). Jest to kolejny etap przejmowania pełnej odpowiedzialności za swoje życie. Jeśli potrzebuje – może również korzystać z pomocy matki wioskowej.

Samodzielne życie bez rozwiązanej kwestii mieszkaniowej jest fikcją dla większości młodych ludzi opuszczających instytucje opiekuńczo-wychowawcze. Dlatego w całym okresie pobytu wychowanka w systemie SOS na poszczególnych etapach podejmowane są działania skierowane na uzyskanie pod koniec procesu usamodzielniania własnego mieszkania o minimalnym standardzie, czyli pokój, kuchnia, łazienka. Pozyskiwanie funduszy na wsparcie finansowe w uzyskaniu własnego mieszkania odby-

³⁵ W. Kowalski, *Koncepcja opieki nad młodzieżą...*, op. cit.

³⁶ W. Czepczyński, *Proces usamodzielniania ...*, s. 35.

wa się trzema drogami³⁷. Jedna wiąże się z aktywnością Stowarzyszenia i kierownictwa Wioski oraz instytucji z następnymi etapami zmierzającą do pozyskiwania – często z udziałem wychowanków – donacji od sponsorów, zbierania środków w różnych formach (loterie, bale, imprezy sportowe i kulturalne), tworzenie w budżecie SOS specjalnego funduszu mieszkaniowego. Drugim są źródła zewnętrzne, takie jak spadki, darowizny, pomoc państwowa oraz prywatne inicjatywy. Tak zgromadzone pieniądze wynoszą ok. 60% kosztów zakupu mieszkania. Pozostałe 40% – trzecia droga – stanowi udział własny wychowanka zgromadzony poprzez oszczędności lub zaciągnięte kredyty, które sam spłaca później z własnych zarobków. Jest to też element wprowadzania w odpowiedzialność, chociaż ze znaczną pomocą.

Oczekiwane podjęcie samodzielnego życia bez pomocy Stowarzyszenia SOS nie dotyczy osób studiujących i niepełnosprawnych. Studenci otrzymują pomoc do chwili ukończenia studiów. W przypadku niepełnosprawnych usamodzielnianie związane jest z możliwościami uzyskania pomocy socjalnej i aktywizacji zawodowej.

OGRANICZONA OPIEKA

Ograniczona opieka jest końcowym etapem procesu usamodzielniania wychowanka w systemie SOS Wioski Dziecięce. Jej celem jest³⁸:

- „obserwowanie drogi życiowej młodego dorosłego człowieka,
- utrzymywanie kontaktów osobistych i korespondencji,
- prowadzenie badań nad losami usamodzielnionych wychowanków,
- organizowanie spotkań z wychowankami,
- udzielanie pomocy w zależności od sytuacji życiowych wychowanków”.

Indywidualne wsparcie poszczególnych osób odbywa się zgodnie z ich indywidualnymi potrzebami. Wspierającym jest opiekun prowadzący młodego człowieka po wyjściu z wioski dziecięcej.

Warto dodać, że mimo oczekiwanego usamodzielnienia i uniezależnienia wychowanka od systemu opieki pozostaje on nadal otwarty dla podopiecznych. Zarówno dom wioskowy, jak i dom młodzieży – jeśli tego potrzebują – pozostają instytucjami przyjaznymi swoim byłym mieszkańcom.

Zaprezentowany system wprowadzania w dorosłe i odpowiedzialne życie młodych ludzi, którym naturalne rodziny odmówiły rodzicielskiej opieki, sta-

³⁷ Tamże, s. 36.

³⁸ L. Puchalski, *Dom Młodzieży SOS...*, s. 36.

nowi kompleksowe rozwiązanie tego trudnego i ważnego problemu społecznego. Jego podstawowe założenia można ująć następująco:

1) Wychowanek, jakkolwiek przechodzi przez różne etapy instytucjonalnej opieki, to wciąż pozostaje w orbicie tej samej strategii działania i realizujących ją osób.

2) Rozwiązania przyjmowane na kolejnych etapach socjalizacji sprzyjają kształtowaniu osobowości przystosowanej do życia w społeczeństwie.

3) Na wszystkich etapach wychowanek pobudzany jest do aktywnego udziału. Brak naturalnego środowiska rodzinnego ma rekompensować fachowa, serdeczna i nie pozbawiona emocjonalnych relacji pomoc w rozwijaniu własnej i jednocześnie prawidłowej osobowości.

4) Działania zmierzają do ustabilizowania pozycji społecznej wychowanka w społeczeństwie, przygotowania do podjęcia właściwych ról społecznych.

5) Stowarzyszenie koordynujące działania zabezpiecza wsparcie specjalistyczne (psychologiczno-pedagogiczne) oraz warunki ekonomiczne funkcjonowania małych wspólnot na kolejnych etapach socjalizacji. Daje to profesjonalne rozwiązywanie problemów poszczególnych wychowanków, zespołowy nadzór nad realizacją, a także stabilizację materialną.

Można różnie oceniać przyjmowane rozwiązania wychowawcze i socjalizacyjne na poszczególnych etapach zinstytucjonalizowanej opieki wioskowej nad podopiecznymi. Jak każde ma bowiem wiele niewątpliwych walorów, ale ma też i słabości. Jaka jest skuteczność opisywanych rozwiązań? Trudno jeszcze dokładnie ocenić. Brak bowiem dostatecznych rezultatów, tzn. odpowiedniej liczby tych, którzy przeszli przez pełen cykl, przez wszystkie etapy. Jednak pewien obraz już się zarysowuje³⁹. W 2000 r. zrobiono coś w rodzaju podsumowania dotychczasowej działalności. Spośród 56 wychowanków, którzy do tego czasu opuścili Wioski Dziecięce w Biłgoraju (tych była zdecydowana większość) i w Kraśniku oraz Dom Młodzieży w Lublinie dwoje ukończyło studia, 12 – szkołę średnią, 35 – szkołę zawodową, a 7 – szkołę podstawową. Jedna z czterech osób (16) ustabilizowała swoją sytuację matrymonialną – założyła własną rodzinę. Zdecydowana większość (43) odnalazła się na rynku pracy, podejmując pracę. Mniej niż 1/4 (13) nie pracowała. Można powiedzieć, że efekty są nawet lepsze niż wśród młodych ludzi wychowywanych w naturalnych rodzinach. Jednak trzeba uważać z nazbyt pochopnymi wnioskami, przynajmniej do czasu, gdy pojawi się większa liczba wychowanków Wiosek Dziecięcych SOS i rzetelnych badań w tym zakresie. Jedno jest jednak pewne, wioski SOS stanowią lepsze środowisko wychowawcze aniżeli tradycyjne domy dziecka czy formy rodzinnej opieki, w których rodzice pozostawieni są swojej rodzicielskiej intuicji.

³⁹ Tamże, s. 14-15.

LITERATURA

- Fuchs H., Strasser M., Posch Ch., Schritte. *Trends und pedagogische Entwicklungen in den österreichischen SOS-Kinderdorfern*, Innsbruck-Wien Tyrolia-Verl. 1995
- Kaczmarek M., *System opieki – szanse i zagrożenia*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2000, nr 1
- Kantowicz E., *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Wyd. UWM, Olsztyn 2001
- Kolankiewicz M. (red.), *Zagrożone dzieciństwo. Rodzinne i instytucjonalne formy opieki*, WSiP S.A., Warszawa 1998
- Kowalski W., *Wioski Dziecięce SOS w świecie i w Polsce. 1949-1999*, Wyd. Mad.Graf., Kraśnik 1999
- Kowalski W., *Z dziejów rozwoju ruchu SOS Kinderdorf International*, maszynopis, Wioska Dziecięca w Kraśniku 1996
- Kusio U., *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*, UMCS, Lublin 1998
- Łobocki M., *Wioska dziecięca w Biłgoraju*, UMCS, Lublin 1975
- Matwiejczyk H., *SOS – Wioska Dzieci. Geneza, założenia, organizacja*, „Przegląd Psychologiczny”, 1976, t.2,
- Ogryzko-Wiewiórowska M., *Wioski Dziecięce SOS. Założenia i rzeczywistość*, „Annales UMCS”, S. I, vol. XXIV, 1999
- Radwan-Prąglowski J., Frysztacki K., *Spoleczne dzieje pomocy człowiekowi: od filantropii greckiej do pracy socjalnej*, BPS, Interart, Warszawa 1996

PRACE NIEPUBLIKOWANE

- Borowicz A., *Rola matki w rodzinie Wioski Dziecięcej SOS*, mpm, WFiS UMCS, Lublin 1997
- Czeczayński W., *Proces usamodzielniania wychowanków Wioski Dziecięcej SOS w Kraśniku*, praca końcowa, PSOPS UMCS, Lublin 2002
- Cieniuch A., *Potrzeby i oczekiwania wychowanków Wioski Dziecięcej*, mpm, WFiS UMCS, Lublin 1997
- Król J., *Nowe formy pomocy dzieciom zagrożonym marginalizacją na przykładzie projektów zapobiegania sieroctwu społecznemu Stowarzyszenia Wioski Dziecięcej SOS w Polsce*, praca końcowa, PSOPS UMCS, Lublin 2004
- Puchalski L., *Dom Młodzieży SOS w Lublinie w systemie opieki nad dzieckiem osieroconym i opuszczonym w Polsce*, praca końcowa, PSOPS UMCS, Lublin 2001
- Regulamin Wioski Dziecięcej SOS, Lublin 2002
- Samolej M., *Motywy podjęcia decyzji o roli matki w rodzinie w Wiosce Dziecięcej SOS*, mpm, WFiS UMCS, Lublin 1997

COUNTERACTING SOCIAL MALADJUSTMENT
IN THE SOS CHILDREN'S VILLAGES SYSTEM

Summary

This work presents the principles and organisation of foster care within the system coordinated by the International Organisation of Children's Villages SOS (SOS Kinderdorf International). I specify the precise solutions applied on the following stages of institutionalisation of foster care for children and youth deprived of living and up-

bringing in the natural family setting. The importance of the problem is supported by the fact, that due to the conditions of living in the modern society more and more children-because of different reasons-are in demand for public realisation of patronize-foster tasks. Socialisation within SOS Children's Villages system is realised by the stage-by-stage forming of young person's personality and by gaining independence and autonomy via transition through the "SOS mother's care", living in youth houses or semi-independent housing up to living on their own with less and less monitoring from youth carers.